

OPHRYS ARANIFERA HUDSON VAR. NICAENSIS BARLA UIT DE OMGEVING VAN NICE IN ZUID-FRANKRIJK

Herman VAN LOOKEN

Samenvatting

Barla en Fossat tonen in de *Iconographie des Orchidées de la Flore Illustrée de Nice et des Alpes-Maritimes* op de kleurplaten 54 en 55 de variëteit *nicaensis*, die in feite drie verschillende soorten voorstelt. Deze planten bloeiden allen in de maand april. Met zekerheid mogen we zeggen dat Barla deze niet aanzag als een kleurvariëteit van de vroegbloeiende *Ophrys aranifera*. De kleurvarianten waarover hij in zijn opmerkingen bij deze soort op blz. 65 spreekt behoren tot *O. gallica* (syn. *O. arachnitiformis* auctorum, niet GRENIER). Deze zijn echter begin april volledig uitgebloeid in de omgeving van Nice aan de zuidoostkust van Frankrijk. De afgebeelde forse en grootbloemige planten op plaat 54 zijn dus vermoedelijk niets meer dan een wat later bloeiende *O. incubacea* met een gekleurd bloemdek (zoals ook *O. sancti-caesaris* en *O. sipontensis*). Plaat 55 toont afbeeldingen van twee soorten: hybriden met *O. scolopax* en kleine armbloemige en sierlijke planten waarvan hij vóór 1851 tekeningen had opgezonden naar Reichenbach. Deze beschreef de kleinbloemige soort als de var. *specularia*, maar zaaide verwarring door er aan toe te voegen dat Barla misschien twee verschillende soorten had samengevoegd, namelijk de var. *specularia* en hybriden van deze variëteit met *O. bertolonii*. Barla heeft na 1853 deze zogezegde hybriden hernomen in zijn iconografie en er duidelijk bijgeschreven dat het zijn var. *nicaensis* (nobis, van ons) betrof. De afbeeldingen van de andere bloem en de gehele plant, waaraan Reichenbach in feite niet twijfelde, werden door Barla of door Fossat na 1853 wat gewijzigd en eveneens aan plaat 55 toegevoegd. Met deze kleinbloemige en laatbloeiende variëteit *specularia/nicaensis* hebben Reichenbach en Barla volgens ons de *O. arachnitiformis* GRENIER en PHILIPPE afgebeeld.

Summary

In their *Iconographie des Orchidées de la flore illustrée de Nice et des Alpes-Maritimes* Barla and Fossat show on the coloured plates 54 and 55 the variety *nicaensis*, which in fact represents three different species. All these plants flowered in april. With certainty we can say that Barla did not consider these as a colour variety of the early flowering *Ophrys aranifera*. The colour varieties he discusses on page 65 in his comments about this species belong to *O. gallica* (syn. *O. arachnitiformis* auctorum, non GRENIER). These however in the area around Nice at the southeastern coast of France are in early april completely withered. The portrayed sturdy and large flowered plants on plate 54 therefore are probably no more than a somewhat later flowering *O. incubacea* with a coloured perianth (compare also *O. sancti-caesaris* and *O. sipontensis*). Plate 55 portrays two species: hybrids with *O. scolopax* and small and elegant plants with not much flowers, drawings of which he had send before 1851 to Reichenbach, who described the small flowered species as var. *specularia*, but also caused confusion by adding that Barla might have joined together two different species, namely var.

specularia and hybrids of this variety with *O. bertoloni*. After 1853 Barla in his iconography has taken back these so called hybrids and clearly added that it concerned his var. *nicaeensis* (nobis: ours). The drawings of the other flower and all of the plant, which Reichenbach did in fact not doubt, have been slightly altered by Barla or Fossat and added to plate 55. With this small flowered and late flowering variety *specularia/nicaeensis* Reichenbach and Barla have portrayed *O. arachnitiformis* GRENIER and PHILIPPE.

Résumé

Dans leur *Iconographie des Orchidées de la flore illustrée de Nice et des Alpes-Maritimes*, sur les planches 54 et 55, Barla et Fossat ont dessiné la variété *nicaeensis* qui représente en fait trois espèces différentes. Toutes ces plantes fleurissaient au mois d'avril. Avec certitude nous pouvons dire qu'elles n'étaient pas considérées par Barla comme une variété colorée de l'*O. aranifera* (*sphegodes*) précoce. Les variantes colorées, desquelles il parlait dans ses observations à la page 65, font partie de l'*O. gallica* (syn.: *Ophrys arachnitiformis* auctorum.) Ce dernier s'est entièrement fané début avril aux environs de Nice à la côte sud-est de la France. Les plantes robustes à grandes fleurs, représentées sur la planche 54 ne sont donc très probablement que des *O. incubacea* à périanthe coloré (voir aussi *Ophrys sancti-caesaris* et *O. sipontensis*). La planche 55 montre des représentations de deux espèces: hybrides d'*O. scolopax* et de petites plantes (*formes*) pauciflores et graciles desquelles il avait déjà envoyé avant 1851 des dessins à Reichenbach. Ce dernier décrivait cette espèce à petites fleurs comme la variété *specularia* et a semé le doute en ajoutant que Barla avait probablement réuni deux espèces différentes, à savoir la var. *specularia* et hybrides de cette dernière avec l'*O. bertoloni*. Après 1853 Barla avait repris ces hybrides présumés dans son iconographie ajoutant clairement qu'il s'agissait de sa variété *nicaeensis* (nobis.) La fleur et la hampe florale à lesquelles Reichenbach ne doutait pas, étaient légèrement modifiées et ajoutées à la planche 55. Avec cette variété tardive à petites fleurs, *nicaeensis/specularia*, Reichenbach et Barla ont présenté l'*O. arachnitiformis* GRENIER ET PHILIPPE.

Zusammenfassung

Barla und Fossat haben in der *Iconographie des Orchidées de la Flore Illustrée de Nice et des Alpes-Maritimes* auf den Farbtafeln 54 und 55 die Varietät *nicaeensis* abgebildet, die eigentlich drei verschiedene Arten darstellt. Alle diese Pflanzen blühen im Monat April. Mit Sicherheit können wir sagen, dass Barla sie nicht als Farbvarietät der frühblühenden *O. aranifera* betrachtete. Die Farbvarianten, über die er in seinen Anmerkungen bei *O. aranifera* auf Blatt 65 spricht, sind ein Teil von *O. gallica* (syn. *O. arachnitiformis* auctorum). Diese sind jedoch Anfang April in der Umgebung von Nizza, an der Südküste Frankreichs, bereits völlig verblüht. Die abgebildeten kräftigen und großblütigen Pflanzen auf Tafel 54 sind somit vermutlich nichts anderes als eine etwas später blühende *O. incubacea* mit farbigem Perigon (siehe auch *O. sancti-caesaris* und *O. sipontensis*). Tafel 55 zeigt Abbildungen von zwei Arten: Hybriden mit *O. scolopax* und kleine, armbtütige und zierliche Pflanzen, die er vor 1851 als Zeichnungen an Reichenbach geschickt hat. Dieser beschrieb die kleinblütige Art als var. *specularia*, nur löste er dadurch Verwirrung aus, weil er hinzufügte, dass Barla vielleicht zwei verschiedene Arten zusammengefügt hat, nämlich die var. *specularia* und Hybriden die-

ser Varietät mit *O. bertolonii*. Barla hat nach 1853 diese so genannten Hybriden in seine Ikonographie aufgenommen und er hat deutlich dazu geschrieben, dass es sich um seine var. *nicaeensis* (nobis, von uns) handelte. Die andere Blüte und die ganze Pflanze, woran Reichenbach eigentlich nicht zweifelte, wurden von Barla oder von Fossat nach 1853 etwas verändert und ebenfalls der Tafel 55 zugefügt. Mit dieser kleinblütigen und spätblühenden Varietät *specularia /nicaeensis* haben Reichenbach und Barla die *O. arachnitiformis* GRENIER UND PHILIPPE abgebildet.

Inleiding

Toen we in 1995 voor het eerst het werk *Flore illustrée de Nice et des Alpes-maritimes* (1868) van J.B. Barla in de plantentuin van Meise (België) raadpleegden, waren we niet alleen geboeid door de vele mooie litho's die het werk bevatte, maar werd onze aandacht vooral getrokken door kleurplaat 55. De hierop afgebeelde planten, *O. aranifera* var. *nicaeensis*, en vooral de afzonderlijke bloemen, deden ons vermoeden dat J. Barla en V. Fossat hier de *O. arachnitiformis* GRENIER en PHILIPPE (syn. *O. splendida* GÖLZ & REINHARD) hadden afgebeeld. Na het lezen van de opmerkingen in de beschrijving van J. Barla, die we hebben vergeleken met deze van de nota *Recherches sur quelques Orchidées des environs de Toulon* (1859) van Charles Grenier waren we zeker overtuigd dat het om dezelfde *Ophrys* ging. We hadden ook opgemerkt dat op de kleurplaat stond vermeld: (var. *specularia* REICH.) In de tekst van zijn werk is deze vermelding nog geaccentueerd en heeft J. Barla er 'nobis' (van ons) aan toegevoegd. Bij het raadplegen van het werk van H.G. Reichenbach fl. (1851), stelden we inderdaad vast dat hij tekeningen had gekopieerd die voorkomen op plaat 55 van J. Barla. Er moet dus eertijds wat fout gelopen zijn in de goede samenwerking van deze twee botanisten. Wij hebben dit in onze eerste publicatie (Eurorchis 11) reeds aangehaald. Na een verdere bestudering van deze gegevens stellen we echter vast dat, hoewel onze interpretatie voor wat de soort betreft geheel logisch en aannemelijk, deze geschiedkundig misschien niet geheel juist is. Een artikel verschenen in het tijdschrift van de Société Française d'Orchidophilie, *l'Orchidophile* n° 97 (1991), geschreven door P. Jacquet over J.B. Barla, heeft er zeker toe bijgedragen dat we zijn werk verder hebben bestudeerd en beter hebben begrepen.

Een vaststelling

Over *O. aranifera* HUDSON (syn. *O. sphegodes* MILLER) schreef Barla in een opmerking het volgende:

“Wanneer men de *O. aranifera* aandachtig bekijkt die in de omgeving van Nice groeit, kan men vaststellen dat deze soort zeer variabel is door de kleur van het bloemdek, de afmetingen en vorm van de lip, de gladde tekening en de middenlob die al dan niet voorzien is van een aanhangsel. De sepalen zijn groen, witachtig of roze; de petalen zijn een weinig verbreed aan de basis, min of meer verlengd, glad of fijn donzig behaard. De lip is geheel of drielobbig, ovaal tot omgekeerd eirond; De twee gladde strepen van de tekening zijn ofwel geheel gescheiden en lopen ongeveer parallel of zijn onderling verbonden en vormen een bijna vierhoekig schild; de zijdelingse bultjes zijn

min of meer zichtbaar, soms geheel afwezig en behaard of glad langs de binnenzijde. Al deze verschillen duiden voor sommige botanisten er op dat het om onderscheiden soorten gaat. Anderen zien hier slechts gewone variëteiten¹ van dezelfde soort in."

Het lijkt ons zeer duidelijk, dat Barla geen onderscheid in soorten heeft gemaakt zoals wij dit momenteel doen. Zo zijn zeker in deze beschrijving *O. massiliensis*, *O. provincialis*, *O. garganica* subsp. *passionis*, maar ook *O. gallica* (syn. *arachnitiformis* auctorum) verborgen. Hij beschreef en tekende de volgende variëteiten: *pseudo-speculum* D.C., *subfucifera* REICHB., *atrata* REICHB. en *nicaeensis* nob. (var. *specularia* REICHB. FIL. Pl.112 fig. 3, 4, 6, 7) De *O. aranifera* var. *pseudo-speculum* betreft vermoedelijk de vroegbloeiende *O. araneola*, de variëteit *subfucifera* REICHENBACH is niet meer dan een *O. aranifera* met zwak ontwikkelde bultjes.

De opmerking van Barla over kleur en vorm indachtig, is het logisch dat deze met zijn *nicaeensis* toch een andere variëteit wou beschrijven die zeker niet paste in de variabiliteit van zijn *O. aranifera*. Hij heeft vooral planten verzameld en afgebeeld uit een omgeving waar thans de uitgestrekte stad Nice ligt, met de wijken Magnan, Féric, Col de Villefranche, Bellet, Vinaigrier, enzovoort. Waren de afbeeldingen van enkele planten uit deze plaatselijke omgeving wel representatief voor enkele zeer polymorfe soorten? De meeste standplaatsen aldaar zijn jammer genoeg geleidelijk en definitief door bebouwing verloren gegaan. Barla had reeds vóór 1850 vele afbeeldingen getekend en het is slechts sinds 1853 dat hij met V. Fossat samenwerkte voor het vervaardigen van de kleurplaten van zijn *Iconographie des Orchidées*. We hebben in ons artikel van 1999 een duidelijke beoordelingsfout gemaakt over de herkomst van de afbeeldingen die Reichenbach toont in de iconografie plaat 112 CCCCLXIV van zijn werk. Hij kan namelijk de platen 54 en 55 van Barla en Fossat vóór zijn publicatie van 1851 nooit hebben gezien. Het is zeker juist dat Barla reeds bezig was met zijn iconografie vóór 1851 en een grote en rijkbloemige *Ophrys* uit de omgeving van Nice had afgebeeld en beschreven als de variëteit *nicaeensis*. Hij kon dit echter niet publiceren, omdat zijn werk nog lang niet af was. Het was dus ook vóór 1851 dat hij in dezelfde omgeving een andere onbekende en eerder kleine en armbloemige soort aantrof, waarvan hij tekeningen maakte die hij zond naar Reichenbach. Deze kopieerde ze, nam ze op in zijn werk en vermeldde ze als *O. specularia*, echter niet zonder twijfel, want hij voegde eraan toe:

"Misschien zijn hier wel twee verschillende soorten samengevoegd. Bij de tekeningen 3, 4, 6 en 7 van plaat 112 vallen me fluwelen vlekken op in het midden van de lip-tekening die me doen denken aan *O. bertolonii*, misschien zijn het wel hybriden van *O. aranifera* var. *specularia* met *O. bertolonii*?"

Bij zijn iconografie schreef hij :

"3, 4, 6 en 7 lijken me wat twijfelachtig."

Het is slechts na 1853 dat Barla en Fossat diezelfde tekeningen hebben hernomen, bijgewerkt en samen met andere afbeeldingen herschikt bij het vervaardigen van hun iconografie. Barla was zeker niet akkoord met de nieuwe beschrijving van zijn *nicaeensis* door Reichenbach. Het is ook niet zonder reden dat hij in zijn tekst er aan toevoegde: nobis (van ons).

¹ De variabiliteit van de soort

Een analyse

De litho's van Barla en Fossat werden door nauwkeurige waarnemingen tot in de details getekend en zijn zonder meer kleine meesterwerkjes. Er valt heel wat uit te leren. Zo valt bijvoorbeeld de warme anthocyaan kleur op, die dikwijls zichtbaar is op de onderzijde van de lip van *O. incubacea* op plaat 53, 4. Men kan ook aan de hand van de afbeeldingen de volgorde van bloeitijd vaststellen, zonder zijn tekst, die jammer genoeg geen goede afbakening van bloeitijden geeft, te raadplegen. Zo staat op plaat 51 *O. aranifera* afgebeeld. Het lijkt ons evenwel niet de typische *O. aranifera* zoals ze voorkomt in Engeland waar ze beschreven is. Naar onze mening betreft het hier de vorm *massiliensis*, die hier in volle bloei werd afgebeeld. Deze bloeit op sommige plaatsen langs de kust soms al eind december. Algemeen bloeit deze echter half februari-maart. Dit is zeker zo in de omgeving van Nice. De kleine maar ook vroegbloeiende *O. araneola (pseudo-speculum)* verschijnt iets later en is trouwens langs de kust niet eens zo algemeen. Als deze in volle bloei staat begint ook *O. incubacea* te bloeien. Deze chronologie is duidelijk waarneembaar op de platen 51 tot 53 van Barla en strookt geheel met onze waarnemingen. Op plaat 53 zien we bijvoorbeeld heel duidelijk hoe Barla pas ontluikende *O. incubacea (atrata)* heeft afgebeeld. Plaat 54 toont afbeeldingen van *O. incubacea* die einde bloei zijn. Dat zijn dus planten die haast met zekerheid einde maart begin april werden getekend. Maar er is meer, en jammer genoeg betreft het een onnauwkeurigheid of vergetelheid van Barla. Dit is niet te verwonderen als men weet dat hij bijna twintig jaar heeft gewerkt aan deze iconografie. Op plaat 54 staat ook een pas ontloken en laatbloeiende *O. araneola* getekend. Het betreft de vorm *virescens* GRENIER. Trouwens door een andere jonge Engelse botanist, J.T. Moggridge, werd een gelijkaardige plant uit de omgeving van Menton afgebeeld, met bloeitijd 17 april 1866. Dat zegt ons wel wat. Op deze plaat staan ook enkele stengels en bloemen afgebeeld (afb.12-23) welke volledig beantwoorden aan de beschrijving die Barla heeft gegeven van zijn *O. aranifera* var. *nicaeensis*. Deze bloeiden dus in de omgeving van Nice (hoogte 0-200 m.), begin tot midden april. Deze *ophrys* heeft dus, gezien de late bloeitijd, niets te maken met wat men heden *O. arachnitiformis* auct. noemt, noch met de kleurvarianten die gelijktijdig bloeien met *O. aranifera* en die volgens Barla gewoon horen bij de variabiliteit van deze laatste. De afgebeelde variëteit *nicaeensis* werd door Barla nauwkeurig beschreven:

“De sepalen zijn roze of paarsachtig, soms ook groenachtig, en hebben groene nerven. De petalen zijn korter dan de sepalen en zijn smal lijnvormig, stomp of zwak uitgerand. Ze zijn roodachtig paars of min of meer donker paars, de randen zijn gegolfd en fijn kort behaard. De lip is haast even lang als de sepalen, omgekeerd eirond, bijna rond of bijna vierhoekig. Geheel of drielobbig, bol staand, fluwelig behaard, purperbruin of roodachtig, voorzien van twee gladde strepen die nogal breed zijn en dikwijls wat uit elkaar staan aan de basis en glimmend paars zijn of gemerkt met ronde fluwelen vlekken. De zijlobben vormen twee bultjes die min of meer opvallen; de middenlob is groter, uitgerand, tweelobbig en voorzien van een kort puntig aanhangsel.”

Toch zouden wij hier nog het volgende willen aan toevoegen. De tekeningen op plaat 54 tonen lippen met een submarginale en zware beharing, een kale gele boord is niet aanwezig. De wanden van de ingesnoerde stempelholten zijn behoorlijk wit. De lip van bloem 21 heeft dezelfde tekening als de er naast onder 2 afgebeelde *atrata*. We kunnen, behoudens het ge-

kleurd bloemdek, slechts enkele kleine verschillen waarnemen die mogelijk werden veroorzaakt door de invloed van *O. bertolonii* s.l. De petalen zijn lijnvormig. Bij *O. incubacea* (*atrata*) zijn ze wat breder aan de basis en geven vooral een stijvere indruk. De lip is ook eerder warm purperbruin; bij *O. incubacea* meestal zwart of zwartbruin. Het puntige aanhangsel (een hoektandje) is sterker ontwikkeld dan bij *O. incubacea* en ontbreekt nogal eens bij deze laatste. Tenslotte is de tekening veel opvallender, vooral breder en heeft waar de gebogen lijnen samen komen, de neiging om een brede vlek te vormen. Dit effect wordt verzwakt door één of meer oogvormige vlekken. Deze ronde oogjes vinden we dikwijls terug in het spiegelje van *O. bertolonii* s.l. Er werden kleine zwarte oogjes ingetekend op de drempel van de stempelholte, nauwelijks zichtbaar. Deze zijn gelijkaardig bij de tekeningen van *O. atrata*. Deze *nicaeensis* bloeit net iets later dan *O. incubacea*. Op het eerste zicht lijken deze planten zeer sterk op *O. sipontensis* uit de Gargano in Zuid-Italië. Maar we weten dat er bij *O. incubacea* ook planten voorkomen die bloemen hebben met een wit, roze of purperen bloemdek. Misschien zijn de afbeeldingen 12-23 op plaat 54 van Barla niet meer dan kleurvarianten van *O. incubacea* en zoals gezegd beïnvloed door een mogelijke oude introgressie. We hebben echter deze afgebeelde planten nooit aangezien als *O. gallica* (*O. arachnitiformis* auct.), noch als de echte *O. arachnitiformis* GREN. & PHIL. Trouwens, niet één auteur heeft zich ooit uitgesproken over deze plaat 54.

We hebben echter wel de afgebeelde planten en bloemen van plaat 55, die Barla als *vormen* van de var. *nicaeensis* beschreef, herkend als *O. arachnitiformis* GRENIER. Waarom? In zijn opmerkingen schreef hij het volgende :

“Deze variëteit *nicaeensis* vertoont meerdere vormen; vooral in de tekening op de lip, die soms grote gelijkenis vertoont met het schildje van *O. scolopax* en van *O. arachnites* (*fuciflora*).”

We willen er op wijzen dat, zo men de tekening van deze twee *ophrysen* goed bekijkt, er inderdaad, meestal centraal een schildvormige en gladde vlek staat, ongeveer gelijkend op het label “echt leder”, omgeven door een beenkleurige of gele band die lijnen, oogjes en vertakkingen vormt tot onder de zijlobben of naar de top toegaat met geïsoleerde vlekjes. Wanneer er over een schildje wordt gesproken is het dus duidelijk dat het om de glimmende kern en niet om de gehele tekening gaat.

We hebben uiteraard plaat 55 grondig bestudeerd. Deze is zonder twijfel gemakkelijk te beoordelen. Er zijn twee verschillende planten afgebeeld. Een kleine en armbloemige soort, die zich sterk onderscheidt van deze die Barla afgebeeld heeft op plaat 54, en enkele robuuste hybriden die hij als zodanig niet herkend heeft. De afbeeldingen van de kleinbloemige soort tonen het volgende: 1 en 2 zijn volledige planten die reeds in hoogbloei staan. Ze zijn slank en ongeveer 12 cm hoog, met 3 of 4 bloemen die groot lijken in verhouding tot de plant. Dit is wel een optisch bedrog. Vergeleken met de afgebeelde planten op plaat 54, zijn de bloemen, maar ook de gehele plant, kleiner en geven vooral een slankere indruk. De afzonderlijk afgebeelde bloemen 10-17 lijken zeer veelvormig voor wat de lip en de tekening betreft. Hiermee heeft Barla zeker getracht de variabiliteit aan te tonen. Opvallend is de bruinrode lip, eerder fluwelig, zonder zware submarginale beharing in vergelijking met de bloemen van plaat 54. De liprand is veelal zijdelings wat naar achter geplooid, niet erg convex, met een opvallende kale en soms brede gele boord. De top is voorzien van een klein puntig aanhangselje dat slechts een weinig naar voren is gericht. Door Barla werden dezelfde bloemen ook

in profiel getekend. Zo merkt men duidelijk dat er een overgang is van bloemen zonder en bloemen met uitgesproken bultjes. De tekening op de lip is zeer variabel en opvallend, wordt gevormd door twee verticale, naar het midden toe zwakgebogen, gladde en glimmende banden, die wat versmallen aan de basis. Centraal zijn ze met elkaar verbonden door een of twee dwarsbanden, of anders gezegd, raken ze elkaar en vormen zo een schildje. In dit schildje staat een langwerpige of ronde fluwelen vlek. Zo deze vlek is herleid tot een klein oogje of zelfs geheel ontbreekt, zo is het (*scolopax*-) schildje duidelijker waarneembaar. Zijn de twee verticale en zwak gebogen banden smal, zo lijken ze op afgeknotte halve maantjes die met de rug tegen elkaar staan. De tekeningen 15, 16 en 17 laten deze verschillen zeer mooi zien. Een merkwaardige uitzondering vormen de afgebeelde plant 1, de bloemen 13 en 22. Allen hebben een zeer grote gladde onregelmatige spiegel die haast de gehele lip bedekt. Hierin staan ook meerdere zeer onregelmatig gevormde fluwelen vlekken, die het geheel een verbrokkelde indruk geven. Zulke tekeningen komen ook bij *O. scolopax* voor. De sepalen van deze planten werden op één na roze tot purperkleurig weergegeven. De petalen zijn zweckleurig. Ze zijn roze tot purper aan de basis en groen aan de top. Op deze plaat staat zonder twijfel ook een andere soort afgebeeld. Plant 3, maar ook stengel 4, geven een forse indruk. De brede en grote schutbladeren, de drielobbige lip met sterk ontwikkelde bultjes, de wat smallere, lancetvormige en spitse petalen, het brede, stomp en sterk naar boven geplooid ahangsel, vooral merkbaar bij plant 3, tonen duidelijk dat het hybriden met *O. scolopax* zijn. Alle planten en bloemen afgebeeld op deze plaat bloeiden en stonden zelfs in volle bloei, in de maand april.

Opmerkingen

De afgebeelde bloemen en planten op plaat 55 lijken dus voor wat hun habitus en bloemvorm betreft, geheel op deze welke men in april, aanvang mei terugvindt op vele plaatsen in de Var, zoals de vallei van de Endre, Puget-sur-Argens, de omgeving van La Motte, Callas, Bagnols-en-Forêt, St.Paul-en-Forêt, Bois de Palayson, in de Esterel, de omgeving van Les Mayons, Bois du Rouquan, of in de Bouches du Rhône, in het massief van de Estaque enzovoort. Het is de *O. arachnitiformis* GRENIER en PHILIPPE (syn. *O. splendida* GÖLZ & REINHARD). Zoals aangetoond vinden we het dus wel jammer dat van deze toch polymorfe soort er vermoedelijk slechts uit enkele sites planten werden geaquarelleerd, die in hun variabiliteit toch geheel gelijk zijn. Zo is het toch duidelijk dat op de vele andere sites het bloemdek lichtroze of wit is, dat de petalen licht van kleur, en sterk gegolfd zijn. Nauwkeurig onderzoek ter plaatse, maar ook van het verzamelde beeldmateriaal, vooral van de macro-opnamen, bevestigen ons dat vele bloemen petalen hebben die vooral roze zijn aan de basis, af en toe enkele haartjes tonen, en zelfs groen getopt zijn. De groengele of kakikleurige en sterk gegolfde boord en de groene middennerf verbergen dikwijls een fijne donzige beharing.

Reichenbach had dus van zes planten die op deze plaat 55 staan afgebeeld reeds vóór 1851 van Barla tekeningen ontvangen. Hij heeft deze gekopieerd en afgebeeld in zijn werk op plaat 112, CCCCLXIV. 12B=3R², 13B=4R, 14B=5R, 16B=6R, 17B=7R, de plant 2B werd afbeelding IR. In feite dus 5 bloemen en een gehele plant. Reichenbach twijfelde aan de afbeeldingen 3R, 4R, 6R en 7R. Wanneer we dus de planten 12, 13, 16 en 17 van Barla nog-

² Afbeeldingen van Barla = B, Reichenbach = R

maals bekijken, zien we dat deze inderdaad oogvormige vlekken hebben. Reichenbach besloot dat het misschien hybriden waren van *O. aranifera* var. *specularia* met *O. bertolonii*. Hij nam dus twee planten over als typisch, namelijk de bloem 14B (=5R) van plaat 55, de enige met een groen bloemdek (een kleurweergave die we trouwens betwijfelen) en de gehele plant 2B (IR) met een roze bloemdek. Deze bloemen hebben namelijk géén vlekken in de tekening. Barla heeft slechts de variabiliteit van één soort aangetoond. Deze variabiliteit werd door Reichenbach zeker verkeerd beoordeeld.

Ook begrijpen we nog steeds niet waarom de vermelding van deze planten in het werk van Reichenbach wordt aangezien als een beschrijving. De *enige* beschrijvende tekst luidde:

“bb. *specularia*: labelli (bene apiculati) lituris, valde dilatatis. Perigonii phylla rosea et viridia.

(bb. *specularia*: lip {met een duidelijk puntig aanhangseltje}en zeer brede tekening. Het bloemdek is rose en groen.)”

Waarom heeft Barla of Fossat na 1853 van plant 2B een bloem verwijderd en er bladeren en een knol met rhizomen aan toegevoegd? Waarom is bijvoorbeeld bij bloem 14B de vorm van 5R behouden en werd de tekening op de lip wat gewijzigd?

Wanneer we het recente boek van P. Delforge *Guide des Orchidées d'Europe, d'Afrique du Nord et de Proche-Orient* van 2001 vergelijken met de uitgave van 1994, stellen we vast dat het werk geheel werd herzien, niet alleen de tekst, maar ook de indeling van heel wat soorten, zelfs met wijziging van enkele twijfelachtige afbeeldingen. Ook werd het taxon *arachnitiformis* geheel herwerkt, begeleid van een nieuwe tekst en taxon *exaltata* genoemd. De *O. arachnitiformis* GREN. en PHIL. (synoniem: *O. splendida* GÖLZ & REINHARD), *O. aveyronensis* en *O. castellane* werden bij de groep *incubacea* geplaatst. Waarom o.a. de *O. arachnitiformis* GREN. & PHIL. hierbij werd geplaatst is voor ons niet heel duidelijk.

Ook blijven voor ons de namen van Grenier en Philippe in dit boek ten onrechte verbonden met de *O. arachnitiformis* auctorum. Onder de synoniemen vermeldt Delforge o.a. de var. *specularia* REICHENBACH en de var. *nicaeensis* BARLA. Hij beschrijft deze echter als twee onderscheiden varianten:

“*specularia*, planten dikwijls spichtig en nogal kleinbloemig. Sepalen en petalen dikwijls groen³, een sombere lip, met een schildvormige tekening. Een nogal veel voorkomende vorm in zuid-oost Frankrijk. Soms geïnterpreteerd, door de vorm van de lip-tekening, als een hybride met *O. bertolonii*, of aangezien als een vorm die werd beïnvloed door deze laatste. Wanneer deze variant roze sepalen heeft en bovendien nog bultjes heeft aan de lipbasis kan ze wel eens verward worden met *O. drumana*.

nicaeensis, dikwijls forse planten, armbloemig met nogal grote bloemen, roze sepalen, smalle sikkelvormige petalen, deze zijn zeer dikwijls fel gekleurd, de lip is soms onduidelijk drielobbig, somber en met een grote uitgespreide tekening, een H-vormige structuur met vertakkingen en klauwtjes.”

Zoals we reeds hebben aangetoond heeft Barla twee soorten en een hybride onder één naam beschreven. Een *Ophrys incubacea* met een roze bloemdek met bloeitijd begin tot half april, afgebeeld op plaat 54, en een soort die tezelfdertijd bloeide, welke hij aanzag als *vormen* van

---

³ Naar onze mening overwegend wit tot bleekroze bloemdek.

zijn *Ophrys nicaeensis*, inbegrepen enkele hybriden met *O. scolopax*, die hij niet heeft herkend. Ze werden afgebeeld op plaat 55. Dezelfde *formae* (uitgezonderd de hybriden) werden door Reichenbach verkeerd beoordeeld. Hij benoemde met zekerheid twee afbeeldingen als de variëteit *specularia*. Aan vier andere afbeeldingen twijfelde hij echter en schreef dat het wel eens hybriden zouden kunnen zijn van *specularia* met *O. bertolonii*.

De beschrijvingen en de afbeeldingen van twee varianten door Delforge zijn naar onze mening fout geïnterpreteerd en stroken helemaal niet met de beschrijving van Barla noch met de opmerkingen van Reichenbach. Het is niet omdat Reichenbach schreef:

“Bij het bekijken van de tekeningen 3R, 4R, 6R en 7R⁴ vallen me fluwelen vlekken op in het midden van de tekening die me doen denken aan *O. bertolonii*.”

dat de bloemen die Barla heeft afgebeeld een *bertolonii*-spiegeltje hebben, want deze schreef toch duidelijk:

“Deze variëteit toont verschillende vormen, het is vooral de liptekening die soms heel goed gelijk op het schildje van *O. scolopax* en *O. arachnites*.”

De beschrijvende teksten en de afbeeldingen in het laatste werk van Delforge (2001) behoren zonder twijfel bij de vroegbloeiende *Ophrys arachnitiformis* auctorum, waarvan Barla enkel zei dat het de variabiliteit van *O. aranifera* was en waarvan Ch. Grenier, tijdgenoot van Barla, dacht dat het de *O. exaltata* TEN. was. Deze heeft dus duidelijk niets te maken met de variëteit *nicaeensis*, noch met het synoniem *specularia* of vice versa, waarmee het probleem van een juiste determinatie alleen nog maar is vergroot.

Delforge schreef over de variabiliteit van deze soort het volgende:

“Deze variaties zitten gevat in een mozaïek van vormen en van vele overgangen die niet toelaten om duidelijk afgebakende groepen van verwante ondersoorten te omschrijven. Ze zijn ook het voorwerp geweest van verschillende interpretaties en verkeerde determinatie. Aan al deze taxonomische onzekerheden is dan nog een tegenstrijdige terminologie of naamgeving gebonden, die moeilijk te ontwarren is, zeker voor wat de identiteit betreft van de soort die door Grenier en Philippe werd beschreven en de variëteiten beschreven door Reichenbach en Barla.”

In het artikel *Een vroegbloeiend taxon met grote bloemen dat ten onrechte O. arachnitiformis (niet GRENIER) wordt genoemd in Zuid-Frankrijk. Ophrys gallica ssp. nova*, verschenen in het mededelingenblad Liparis, februari 2000, hebben we na grondig onderzoek besloten deze *Ophrys arachnitiformis* auctorum, de naam *O. gallica* te geven, daar het duidelijk is dat de naam *arachnitiformis* auct. als een homoniem wordt gebruikt. Delforge heeft niet geaarzeld de naam *O. gallica* in de synonymie van *O. arachnitiformis* GREN. & PHIL.(= auctorum) te plaatsen. Het spreekt voor zich dat we hier niet mede akkoord gaan.

---

⁴ R = tekening van Reichenbach.

Afbeeldingen pag. 65:

1	2
3	4

1. tekening van plaat 54 van J. Barla: *O. aranifera* var. *nicaeensis* zoals door hem beschreven.

2. tekeningen van plaat 55 van J. Barla: enkele afbeeldingen van zijn var. *nicaeensis*, die hij ook opzond naar Reichenbach. Nos. 14B = 5R, 16B = 6R, 17B = 7R. Reichenbach noemde ze var. *specularia*. Bemerk het scolopax-schildje van afbeelding 17 en de verbrokkelde lip-tekening van bloem 22.

3. *Ophrys arachnitiformis* GRENIER & PHILIPPE. Synoniem: *Ophrys aranifera* var. *specularia* REICHENBACH. Massif de l'Estaque, Lavéra, Bouches du Rhône. 15.04.03. "Lip met een puntig aanhangseltje en zeer brede tekening. Het bloemdek is roze en groen." (Reichb.) Iconografie Barla plaat 55, tekening 1, 15, 17.

4. *Ophrys arachnitiformis* GRENIER & PHILIPPE. Synoniem: *Ophrys aranifera* var. *specularia* REICHENBACH. Bois du Rouquan, Vidauban, Var. 20.04.02. "Fluwelen vlekken vallen me op in het midden van de tekening die me doen denken aan *O. bertolonii*." (Reichb.) Iconografie Barla plaat 55, tekeningen 5 en 15.

Overige afbeeldingen bij dit artikel:

Omslag :

Ophrys arachnitiformis GRENIER & PHILIPPE. Synoniem: *Ophrys aranifera* var. *nicaeensis* BARLA. Forêt domaniale de la colle du Rouet, Roquebrune-sur-Argens, 18.04.02. Lip met verbrokkelde tekening. Iconografie Barla plaat 55, tekeningen 1, 13 en 22.

Pag. 68, foto 4 :

Ophrys arachnitiformis GRENIER & PHILIPPE. Synoniem: *Ophrys aranifera* var. *nicaeensis* Barla. Massif de l'Estaque, Lavéra, Bouches du Rhône, 14.04.03. "De gladde tekening op de lip lijkt soms heel goed op het schildje van scolopax en arachnites." (Barla) Iconografie Barla plaat 55, tekening 17.

Alle opnamen: H. Van Looken

Literatuur

- Barla J.-B. (1868/1996). Flore illustrée de Nice et des Alpes- Maritimes, Iconographie des Orchidées, Serre Editeur, Nice: 64-67, pl. 52-55.
- Bournerias M. & Al., (1998). Les Orchidées de France, Belgique et Luxembourg, Collection Parthénope, S.F.O. Paris: 300-308.
- Delforge P. (1994). Guide des Orchidées d'Europe d'Afrique du Nord et du Proche-Orient, Delachaux et Niestlé, Lausanne-Paris: 407-418.
- Delforge P. (2001). Guide des Orchidées d'Europe d'Afrique du Nord et du Proche-Orient, Delachaux et Niestlé, Lausanne-Paris: 529-541.
- Grenier Ch. (1859). Recherches sur quelques orchidées des environs de Toulon, Extrait des mémoires de la Société d'Emulation du Doubs, Serie 3,4: 6-14.
- Jacquet P. (1991) Histoire des Orchidophiles: J.B. Barla. S.F.O. Paris l'Orchidophile 97 : 121-123.
- Moggridge J. Traherne (1869). Ueber *Ophrys insectifera* L. (part.) Traduction de Reichenbach H., Novorum Actorum, Academiae Caesaraea Leopoldino-Carolinae, Germanicae naturae curiosorum, Blochmann, Dresden 335 (6): 1-16.
- Reichenbach H. G. Fils (1851). Orchideae in Flora Germanica Recensitae, additis Orchideis Europae reliquae, reliqui Rossich Imperi, Algerii ergo, tentamen orchidographiae europaeae, iconibus illustratum: 87-92, 112, plaat CCCCLXIV.
- Ruppert J. (1926). Beiträge zur Kenntnis des Orchideenflora der Riviera. Verhandlungen des Naturhistorischen Vereins des Rheinlandes und Westfalens.
- Van Looken H. (1999). Enkele opmerkingen over *O. arachnitiformis* GRENIER & PHILIPPE, Eurorchis 11: 7-20, 22-23.
- Van Looken H. (2000). Een vroegbloeiend taxon met grote bloemen dat ten onrechte *O. arachnitiformis* (niet Grenier) wordt genoemd in Zuid-Frankrijk. *Ophrys gallica* sp. nova. Liparis 6 extra nummer: 3-76.
- Van Looken H. (2001). Enkele opmerkelijke *Ophrys*-soorten uit Zuid-Frankrijk, Eurorchis 13: 9-14.
- Van Looken H. (2002). Einige Anmerkungen über *Ophrys arachnitiformis* GRENIER & PHILIPPE, A.H.O. berichte aus den Arbeitskreisen Heimische Orchideen 19(1): 25-43.
- Van Looken H. (2002). *Ophrys sphegodes* subsp. *majellensis* DAISS in Frankrijk? *Ophrys sancti-caesaris* nomen nudum VAN LOOKEN. *Ophrys sipontensis* LORENZ & GEMBARDT. Eurorchis 14: 23-34

Herman Van Looken
Mas Seriesys
F-12540 Fondamente